

HARİR

(bk. İPEK).

HARİRÎ

(الحریری)

Ebû Muhammed Kâsım b. Ali
b. Muhammed el-Harîrî
(ö. 516/1122)

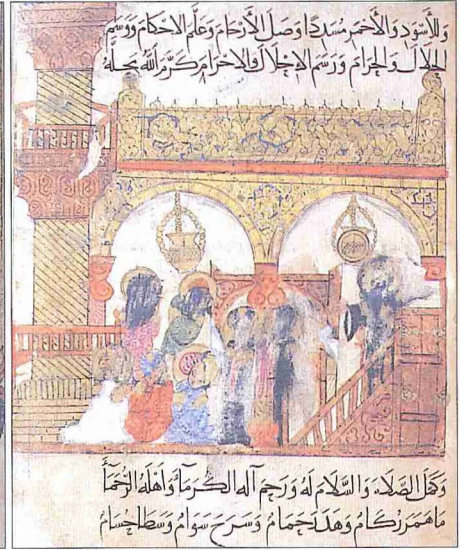
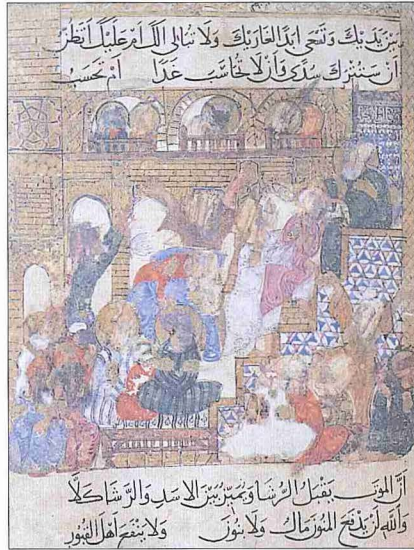
Makâmât yazarı ve dil âlimi.

446 (1054) yılı civarında Basra yakınındaki Meşan kasabasının Benî Harâm mahallesinde doğdu. Bundan dolayı Basrî nisbesi yanında Harâmî nisbesiyle de anılır. Rebiâtü'l-Feres kabilesindendir. Ailesi ve kendisi ipek ticaretiyle meşgul olduğu için İbnü'l-Harîrî veya daha çok Harîrî nisbesiyle tanınmıştır (Yâkût, XVI, 261; İbn Hallikân, IV, 67).

İlk tahsilini Basra'da Ebû Temmâm Muhammed b. Hasan el-Mukrî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ahmed el-Bâkîllânî gibi âlimlerden gören Harîrî, Bağdat'a giderek Ebû'l-Hasan Ali b. Faddâl el-Mücâşî'den nahiv ve edebiyat, Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ ile Ebû İshak İbrâhim b. Ali eş-Şîrâzî'den fıkıh, Ebû Hakîm Abdullah b. İbrâhim el-Habrî'den ferâiz ve hesap okudu. Bazı kaynaklar, nahiv âlimi Ebû'l-Kâsım el-Kasabânî'yi onun ilk hocaları arasında sayıyorsa da (Yâkût, XVI, 261; Fîrûzâbâdî, s. 173; Süyûtî, II, 257) adı geçen âlim Harîrî doğmadan iki yıl önce vefat etmiştir. Bu yanlış, Harîrî'nin "Basra şeyhi" olarak tanınan Kasabânî için "şeyhimiz" ve "eş-şeyh el-imâm" şeklindeki ifadelerinden (*Dürretü'l-ğavvâs*, s. 18, 47, 58, 65) kaynaklanmış olmalıdır.

İslâmî ilimlerle sarf, nahiv, aruz-kafiye, şiir, ahbâr ve ensâbın yaygın olduğu Basra kültür muhitinde yetişip çeşitli alanlarda otorite sayılan hocalardan çok iyi bir öğrenim gören Harîrî aynı zamanda güçlü bir zekâ ve hâfizaya sahipti. Okuduğu ilimlere vukufunu *el-Makâmât*'ta ve özellikle bu eserin yirmi dördüncü makâmesinde (el-Makâmetü'l-kâtiiyye) nahiv bil-mecelerinin, otuz ikinci makâmede (el-Makâmetü't-taybiyye) fıkıhın ince meselelerinin ve on beşinci makâmede (el-Makâmetü'l-faraziyye) ferâiz meselelerinin çözümünde görmek mümkündür. Fakat Harîrî en çok edebiyatla meşgul olmuştur.

Harîrî Basra'da istihbarat âmiri (sâhibü'l-haber) olarak görev yapmış, önce tahsil maksadıyla, daha sonra da çeşitli se-

Harîrî'nin *el-Makâmât*'ından minyatürlü iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2916, vr. 71*, 105*)

beplerle gidip geldiği Bağdat'taki birçok önemli kimseyle temas kurmuştur.

Mert, faziletli, dürüst ve iffetli bir kişi-liğe sahip olan Harîrî ipek ticareti yapması, geniş bir hurma bahçesine sahip olması (bazı kaynaklara göre 18.000 hurma ağacı; İbnü'l-Kiftî, III, 25; İbn Hallikân, IV, 67), ayrıca bir resmi görevi bulunması sebebiyle müreffeh bir hayat yaşamış, yardım severliğiyle tanınmış, *el-Makâmât*'ında cimrilere şiddetle hücum etmiştir. Kısa boylu olması yanında son derece çirkin bir yüze sahipti. Kendisi de çirkinliğinin farkında olmalı ki bir gün mes-cidde görüşmek için yanına gelen bir kişi, bu kadar çirkin bir kimsenin Harîrî olup olmadığına tereddüt ederek birkaç defa yaklaşıp uzaklaşmış, durumu anlayan Harîrî, "Muayyî'nin adını duymam onu görmenden daha hayırlıdır" anlamındaki Arap atasözünü hatırlatarak adamı yanına çağırmıştır. "Aydın aldattığı ilk gece yolcusu sen olmadığın gibi mezbeledeki yeşilliğin aldatıp hayran bıraktığı ilk ot-lak arayıcısı da sen değilsin. Haydi git, benden başkasını ara. Zira ben Muayyî gibi bir adamım; adımı duy, fakat beni görme" anlamında bir kıta okumuş, bu-nun üzerine adam mahcup bir vaziyette oradan uzaklaşmıştır.

Harîrî, 6 Receb 516 (10 Eylül 1122) tarihinde Basra'da vefat etti. Basra kadılığı yapan Ziyâülislâm Ubeydullah ile Necmeddin Abdullah adlarında iki oğlunun bulunduğu bilinmektedir.

Eserleri. Harîrî'nin günümüze ulaşan başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Makâmât**. Toplumdaki eksiklik ve çelişiklere dikkat çekmek amacıyla, Ebû Zeyd es-Serûcî adlı hayalî kahraman adına uydurulmuş maceraların râvi rolündeki Hâris b. Hemmâm'ın dilinden akıcı bir üslûpla anlatıldığı nazım-nesir karışımı bir eserdir. Birçok yazma nüshası bulunan *el-Makâmât* Paris (1819, 1822), Londra (1897-1898), Bulak (1266/1849), Kahire (1267/1850), İstanbul (1288/1871) ve Beyrut'ta (1290/1873, 1965) defalarca basılmış; Türkçe, Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Latince'ye tercümeleri yapılmıştır. 2. *Dürretü'l-ğavvâs fî evhâmî'l-ğavvâs*. Edip ve yazarların konuşmalarında ve yazılarında yaptıkları 222 kadar dil yanlışını tashih maksadıyla yazdığı bir eserdir. Müellif bu yanlışları âyet, hadis, mesel ve şiirlerden şâhidler getirerek düzeltmiştir. Eser A. I. Silvestre de Sacy (Paris 1828-1829; Kahire 1273), Thorbecke (Leipzig 1871; Bulak 1292) ve Şehâbeddin el-Hafâcî'nin yazdığı şerhlerle birlikte Ahmed Fâris eş-Şidyâk (İstanbul 1299) tarafından yayımlanmış, ilmi neşrini ise Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim gerçekleştirmiştir (Kahire 1975). *Dürretü'l-ğavvâs* üzerine yazılan şerhlerin en meşhurları Şehâbeddin el-Hafâcî'nin *Şerhu Dürreti'l-ğavvâs*'ı ile (İstanbul 1299) Ebû's-Senâ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin *Keşfü't-türre 'ani'l-ğurre fî şerhi Dürreti'l-ğavvâs*'ıdır (Dımaşk 1301). Ebû Mu-

HARİRİ

hammed İbn Berrî ve Muhammed b. Abdullah b. Zafer'in *Dürretü'l-ğavvâş'a* yazdıkları hâşiyeler Ahmed Tâhâ Hasâneyn Sultan tarafından birleştirilerek *Ħavâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürretü'l-ğavvâş fî evhâmî'l-ĥavâş li'l-Ħarîrî* adıyla neşredilmiştir (Kahire 1411/1990). Ayrıca Cevâlikî de eser üzerine bir zeyil yazmıştır. *Dürretü'l-ğavvâş*, Abdülhafız Fergalî Ali el-Karanî tarafından tahkik edilerek Şehâbeddin el-Hafâcî'nin şerhi, İbn Berrî ve İbn Zafer'in hâşiyeleri, Cevâlikî'nin zeyli ile beraber *Dürretü'l-ğavvâş, şerĥuhâ ve ĥavâşîhâ ve tek-miletühâ* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1417/1996; bk. *DİA*, VII, 439). La'î Ahmed Efendi eseri *Tuhfetü'l-havâs fî tercemeti Dürreti'l-gavvâs* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Osmanlı Müellifleri, II, 51-52; diğer şerhleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 741-742; Gülle, s. 199-200). 3. *Mülĥatü'l-i'râb*. Gramere dair manzum bir eserdir (nşr. L. Pinto, Paris 1885; Fransızca tercümesiyle, Paris 1904; Kahire 1296/1878, 1340/1921, 1345/1926, 1353/1934; Beyrut 1312/1894). Ali Hasan Ali Abdülhamîd'in tahkikiyle yayımlanan eser (Amman 1988), müellifi tarafından *Şerĥu Mülĥatü'l-i'râb* adıyla şerhedilmiş, birkaç defa basılan bu şerhi (Bulak 1292-1293; Kahire 1302) Ahmed Muhammed Kâsım tahkik ederek neşretmiştir (Kahire 1982; Medine 1991). Muhammed b. Muhammed b. Ömer Bahrak el-Hadramî'nin şerhi ise *Tuhfetü'l-aĥbâb ve tûrfetü'l-aşĥâb 'alâ Mülĥatü'l-i'râb* başlığını taşımaktadır (Kahire 1296/1878, 1300/1882, 1306/1888, 1308/1890; diğer şerhleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1817-1818; Gülle, s. 207-208). 4. *er-Risâletü's-sîniyye*. 5. *er-Risâletü's-şîniyye*. İçinde sîn ve şîn harfleri bulunan kelimelerin seçilmesiyle oluşturulan bu iki risâle *el-Makâmât*'ın Kahire baskısının (1326) sonuna eklenmiştir. 6. *el-Farĥ beyne'd-dâd ve'z-zâ* (nşr. Thorbecke, Leipzig 1871).

Harîrî'nin kaynaklarda adları geçen diğer eserleri de şunlardır: *Dîvân*, *Dîvânü'r-resâ'il*, *Şudûru zamânî'l-fütûr ve fütûru zamânî's-şudûr fî't-târîĥ ve Tevşîhu'l-beyân*.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrî, *Makâmât* (nşr. Yûsuf Bikâî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Lübânî), nâşirin mukaddimesi, s. 5-12; a.e. (trc. Sabri Sevsevil), İstanbul 1952, mütercimim önsözü, s. 3; a.mlf., *Dürretü'l-ğavvâş* (nşr. Abdülhafız Fergalî - Ali el-Garenî), Beyrut 1417/1996; Şerîfî, *Şerĥu Makâmâtü'l-Ħarîrî* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Beyrut 1413/1992, nâşirin mukaddimesi, I, 3-19; a.e. (nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî), Beyrut, ts. (el-Mekte-

betü's-Sekâfiyye), nâşirin mukaddimesi, I, 3-4; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 121; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 379-381; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XVI, 261-293; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 23-27; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 63-68; Firûzâbâdî, *el-Bûlgâ fî terâcimi e'immeti'n-naĥu ve'l-luġa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, s. 173; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1367/1947, III, 271-277; Ebû'l-Fidâ, *el-Muĥtaşar*, II, 235-236; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'îyin fî terâcimi'n-nühât ve'l-luġaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 263-265; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 460-465; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîĥi Bağdâd* (Hatîb, *Târîĥu Bağdâd* içinde), XIX, 379-382; İbnü'l-Verdî, *Tetimmatü'l-Muĥtaşar fî aĥbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rifât el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 47-49; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XII, 27-36; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 213-221; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VII, 266-270; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 429-432; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 191-193; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, II, 257-259; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 223-225; *Keşfü'z-zunûn*, I, 507, 741-742; II, 1787-1791, 1817-1818; Abdülkâdir el-Baġdâdî, *Ĥizânâtü'l-edeb*, VI, 462-464; Osmanlı Müellifleri, I, 246, 310; II, 51-52, 299, 428; Serkis, *Mu'cem*, I, 533, 748-750; Brockelmann, *GAL*, I, 325-329; *Suppl.*, II, 486; *Hediyetü'l-'arîfin*, I, 827-828; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 40-41; Butrus el-Bustânî, *Üdebâ'ü'l-'Arab*, Beyrut 1979, II, 426-437; Şevki Dayf, *Târîĥu'l-edeb*, V, 472-478; a.mlf., *el-Fen ve me-zâhibüh*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 292-304; Ömer Ferruh, *Târîĥu'l-edeb*, III, 238-250; Yûsuf Es'ad Dâġir, *Meşâdirü'd-dirâsâtü'l-edebîyye*, Beyrut 1983, I, 243-245; M. Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 269-277; Reşid Yûsuf Atâullah, *Târîĥu'l-âdâbi'l-'Arabîyye* (nşr. Ali Necîb Atvî), Beyrut 1985, s. 329-333; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûceze fî'l-edebî'l-'Arabî ve târîĥih*, Beyrut 1985, II, 184-189, 205-217; Abdülĥadî el-Fazlî, *Fihristü'l-kütûbi'n-naĥviyyeti'l-maĥbû'a*, Zerkâ [Ürdün] 1407/1986, s. 54, 125, 199; M. Rıdvân ed-Dâye, *A'lâmü'l-edebî'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, s. 190-193; Abdüvehhâb Rebî' Mahmûd Hasan, *el-Türâşü'n-naĥvî li'l-Ħarîrî*, Kahire 1408/1988, tür.yer.; Cezzâr, *Medâĥilü'l-mü'ellifîn*, I, 354; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 148; II, 177-181; Sıtkı Gülle, *el-Ħarîrî: Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; L. Delatre, "al-Ħarîrî, sa vie et ses écrits", *Revue orientale et algérienne*, IV (1853), s. 317-329, 400-453; a.mlf., "al Ħarîrî, sa vie et ses écrits", *Revue de l'orient*, VI (1857), 1-24; M. Ebû'l-Fazl, "el-Ħarîrî ve Makâmâtüh", *Mecelletü'l-Baĥşî'l-İlmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, I, Mekke 1398, s. 115-124; Nevzat Aşık, "el-Hemezânî ve Makâmâtü", *DÜİFD*, sy. 1 (1983), s. 67-96; a.mlf., "Hicrî IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar", a.e., sy. 2 (1985), s. 57-62; Bedrettin Aytaç, "Abbâsî Devrinde Nesir ve el-Ħarîrî", *DTCFD*, XXXV/1 (1991), s. 1-14; D. S. Margoliouth, "Ħarîrî", *IA*, V/1, s. 237-238; a.mlf. - [Ch. Pellat], "al-Ħarîrî", *EP* (İng.), III, 221-222; Mahmûd Fehmî Hicâzî, "Makâmâtü'l-Ħarîrî", *Tİ*, VII, 87-101.

HULUSÎ KILIÇ

HARİRİYYE

(الحريرية)

Rifâiyye tarikatının
Ebû'l-Hasan Ali el-Ħarîrî'ye
(ö. 645/1247)
nisbet edilen kolu
(bk. RIFÂİYYE).

HARİRİZÂDE

(1850-1882)

Tibyânü vesâ'ilî'l-ĥakâ'ik adlı
eseriyle tanınan sûfî müellif.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed Kemâleddin olup Rifâî şeyhlerinden Seyyid Abdurrahman el-Ħarîrî'nin oğludur. Soyu, Rifâiyye tarikatının piri Ahmed er-Rifâî'nin torunlarından ve tarikatın Harîriyye kolunun kurucusu Ebû'l-Hasan Ali el-Ħarîrî'ye (ö. 645/1248) ulaşır. Hayatı hakkında bilinenler, tasavvuf ve tarikatlar tarihine dair şimdiye kadar yazılmış en geniş eser olma niteliğini taşıyan *Tib-yânü vesâ'ilî'l-ĥakâ'ik* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır.

İlk öğreniminden sonra rüşdiyyeye devam eden Harîrizâde özel olarak Arapça, mantık ve belâgat dersleri aldı. On yedi yaşında iken babası vefat edince bir süre ticaretle meşgul oldu. Ancak daha sonra tekrar ilme yönelerek Allâme Şâkir Efendi'nin *Şaĥîĥ-i Buhârî* derslerine devam etti. 1869 yılında akrabalarını ziyaret için gittiği Halep'te dört ay kaldıktan sonra Şeyh Abdüllatif Buhârî ile birlikte İstanbul'a döndü ve onu evinde misafir ederek kendisinden Hanefî fıkına dair bazı metinleri okudu, hadis dersleri aldı; ayrıca Şeyh Kâsım el-Maġribî'nin hadis derslerine devam etti.

Harîrizâde, 1872 yılında İstanbul'a gelen son dönem Melâmîliğinin piri Muhammed Nûrî'l-Arabî'yi Boyacaköyü'ndeki evinde misafir ederek kendisine intisap etti. Ondan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-ĥikem* ve *er-Risâletü'l-aĥadiyye*'sini, İbnü'l-Fârîz'ın *et-Tâ'iyyetü'l-kubrâ*'sını okudu ve hilâfetnâme aldı. 1873'te müridini ziyaret etmek için gittiği Üsküp'ten dönerken Selânik'e uğrayarak Şeyh Ali Rızâ Efendi ve Şeyh Edib Lutfi efendilerle görüştü. Ali Rızâ Efendi'den Ramazâniyye, Edib Lutfi Efendi'den de Sinâniyye hilâfetnâmesi aldı. Ertesi yıl Mısır'a giderek bir süre orada kaldı. 1875 yılında Edirne'ye gidip döndükten sonra bir daha İstanbul'dan ayrılmadı.